

DAI ATHENEA

Athen 2015/2016

DAI ATHENEA

Athen 2015/2016

Στοιχεία έκδοσης

Εκδότης: Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, Παράρτημα Αθηνών
Φειδίου 1, 10678 Αθήνα, Ελλάδα

Τηλ: ++30-(210) 33 07 400 Φαξ: ++30-(210) 3814 762

Email: sekretariat.athen@dainst.de

www.dainst.org/standort/athen

www.facebook.com/DAIAthen

Σύνταξη: Ειρήνη Μαραθάκη, Ulrike Schulz, Jutta Stroszeck, Ulrich Thaler,
σε συνεργασία με τον Tim-Phillipp Wermter

Μετάφραση στα ελληνικά: Ελευθερία Καρδαμάκη

Σελιδοποίηση και επεξεργασία εικόνων: Julia Engelhardt

Τυπογραφείο: www.printfair.gr

Τεύχη: 1.000

Διατηρούνται όλα τα νόμιμα δικαιώματα, και ιδιαίτερος τα δικαιώματα της μετάφρασης σε ξένες γλώσσες. Επιτρέπεται η αναπαραγωγή ή αναδημοσίευση του παρόντος έργου, αποσπασματικά ή στο σύνολό του, με οποιαδήποτε μέσο, ηλεκτρονικό ή μηχανικό, μόνο με προηγούμενη έγγραφη άδεια του εκδότη. Δικαιώματα εικόνων μπορούν να δοθούν κατόπιν συνεννόησης.

© 2016 Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, Παράρτημα Αθηνών

Impressum

Herausgeber: Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung Athen

Fidiou 1, 10678 Athen, Griechenland

Tel: ++30-(210) 33 07 400 Fax: ++30-(210) 3814 762

Email: sekretariat.athen@dainst.de

www.dainst.org/standort/athen

www.facebook.com/DAIAthen

Redaktion: Irini Marathaki, Ulrike Schulz, Jutta Stroszeck, Ulrich Thaler,
unter Mitarbeit von Tim-Phillipp Wermter

Übersetzung ins Griechische: Eleftheria Kardamaki

Layout & Bildbearbeitung: Julia Engelhardt

Druck: www.printfair.gr

Auflage: 1.000

Alle Rechte vorbehalten, insbesondere das Recht der Übersetzung in fremde Sprachen. Ohne ausdrückliche Genehmigung ist es auch nicht gestattet, dieses Dokument oder Teile daraus auf fotomechanischem Wege (Fotokopie, Mikrokopie) zu vervielfältigen oder unter Verwendung elektronischer Systeme zu verarbeiten und zu verbreiten. Bildrechte können nach Rücksprache erteilt werden.

© 2016 Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung Athen

Περιεχόμενα

Πρόλογος 6

Ιστορία της έρευνας και του Ινστιτούτου

- Ο οικοδομικός πυρήνας του Παραρτήματος Αθηνών 12
- Ο φωτογράφος Walter Hege 18
- Adolf Hermann Struck (1877–1911) 22
- Το κληροδότημα Ποστολάκα 24

Κεντρικό θέμα Κεραμεικός

- Έρευνες και εργασίες στον ανασκαφικό χώρο 30
- Μελέτες ευρημάτων 40

Έρευνες πεδίου

- Ολυμπία 52
- Τίρυνθα 60
- Σάμος 70
- Καλαπόδι 76
- Αρύ της Αναβύσσου 88

Ερευνητικές εκθέσεις

- Πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας στα παράλια της Περγάμου 92
- Μακεδονικοί τάφοι 96
- Ίππος και άρμα 98

Εκδηλώσεις κατά το 2015

- Επετειακές διαλέξεις 102
- Σειρές διαλέξεων 105
- Συνέδρια και σεμινάρια 108
- Σεμινάριο Φωκίδας 114

Inhalt

Vorwort 7

Instituts- und Forschungsgeschichte

- Der Kernbau der Athener Abteilung . 13
- Der Fotograf Walter Hege 19
- Adolf Hermann Struck (1877–1911) 23
- Das Vermächtnis Postolakas 25

Schwerpunktthema Kerameikos

- Forschungen und Arbeiten im Gelände 31
- Materialstudien 41

Feldforschungen

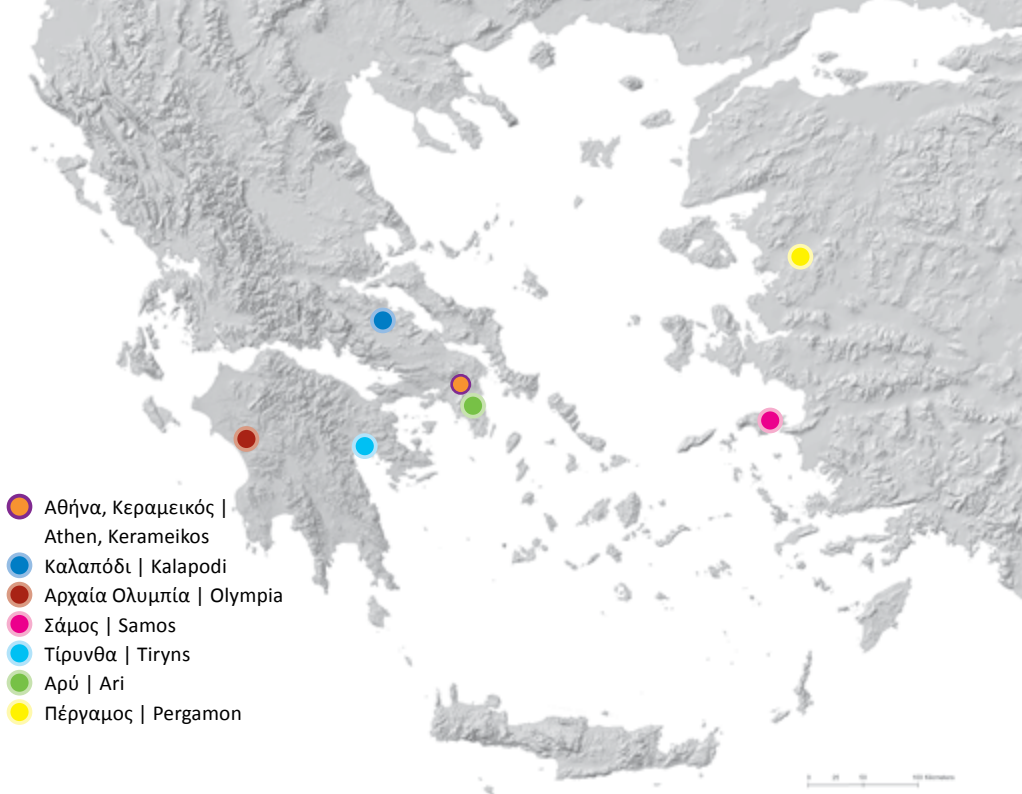
- Olympia 53
- Tiryns 61
- Samos 71
- Kalapodi 77
- Ari bei Anavysos 89

Forschungsberichte

- Ein Surveyprojekt an der Küste bei Pergamon 93
- Makedonische Kammergräber 97
- Pferd und Wagen 99

Veranstaltungen 2015

- Festvorträge 102
- Vortragsreihen 105
- Tagungen und Workshops 108
- Phokis-Kurs 115

- Αθήνα, Κεραμεικός | Athen, Kerameikos
- Καλαπόδι | Kalarodi
- Αρχαία Ολυμπία | Olympia
- Σάμος | Samos
- Τίρυνθα | Tiryns
- Αρύ | Ari
- Πέργαμος | Pergamon

Γνωστικά πεδία

- Ερευνητικές υποδομές 117
- Νέες εκδόσεις 118

Πρόσωπα

- Επισκέπτες ερευνητές 123
- Το Γ.Α.Ι. Αθηνών –
πρόσωπο με πρόσωπο 124
- Συνεργάτες 126

Wissensräume

- Forschungsressourcen 117
- Neuerscheinungen der Redaktion . . 119

Personen

- Gastwissenschaftler und
Stipendiaten 123
- Das DAI Athen –
von Angesicht zu Angesicht 124
- Mitarbeiter 126

2 Στο βάθος: Καλαπόδι, η Asli Akdeniz κατά την επίπλευση των δειγμάτων χώματος | Hintergrund: Kalarodi, Asli Akdeniz beim Schlämmen der Erdproben

Έρευνες πεδίου

Feldforschungen

2 Ολυμπία, εικόνα από
περιοχή της επιφανειακής
έρευνας | Olympia, Survey,
Impression Prospektions-
gebiet

4 Περιοχή Επιταλίου, επιφανειακή έρευνα, αποτύπωση της υπό διερεύνηση περιοχής | Umgebung von Epitalion, Survey, Felddokumentation

Ο πολυδιάστατος χώρος της Ολυμπίας – Αρχαιολογική και τοπολογική διερεύνηση της δομής, της αλληλεξάρτησης και της μεταβολής χωροταξικών δικτύσεων

Σημαντικό στόχο του προγράμματος αποτελεί η παραδειγματική κατανόηση των δικτύσεων τόπων και ευρημάτων στο περιφερειακό περιβάλλον του ιερού και η ανάλυσή της για επιλεγμένες περιόδους. Στο επίκεντρο βρίσκεται πάντα η κατανόηση του ιερού με έμφαση στην πολιτική και πολιτισμική-ιστορική διαμόρφωση – μια κατανόηση, η οποία εξαρτάται απόλυτα από την αναπόσπαστη ιστορική-αρχαιολογική και γεωαρχαιολογική ανάλυση.

Παρά τις εν μέρει περιεκτικές ιστορικές και επιγραφικές πηγές, λείπουν αρχαιολογικά δεδομένα για την κατανόηση της τοπικής ιστορίας της Ολυμπίας, τα οποία να μαρτυρούν τη σαφή διαμόρφωση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Καθώς η περιοχή διασκόπησης δεν έχει ακόμη ερευνηθεί συστηματικά, υπάρχουν βασικά ερωτήματα που πρέπει να αποσαφηνιστούν, μερικά από τα οποία αφορούν τη δομή των οικισμών, τις αποστάσεις των οικισμών από την Ολυμπία και μεταξύ τους και τη διαμόρφωση των συγκοινωνιακών υποδομών. Γι' αυτό σχεδιάστηκε ένα πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας, το οποίο είναι προσανατολισμένο και μεθοδικά ενταγμένο σε σύγχρονες αρχαιολογικές, γεωαρχαιολογικές και ιστορικές μελέτες. Επιλέχθηκαν τρεις περιοχές για έρευνα: στα δυτικά γύρω από τις κοινότητες Επιτάλιο και Σαλμώνη και στα ανατολικά το άμεσο περιβάλλον γύρω από την αρχαία Ολυμπία.

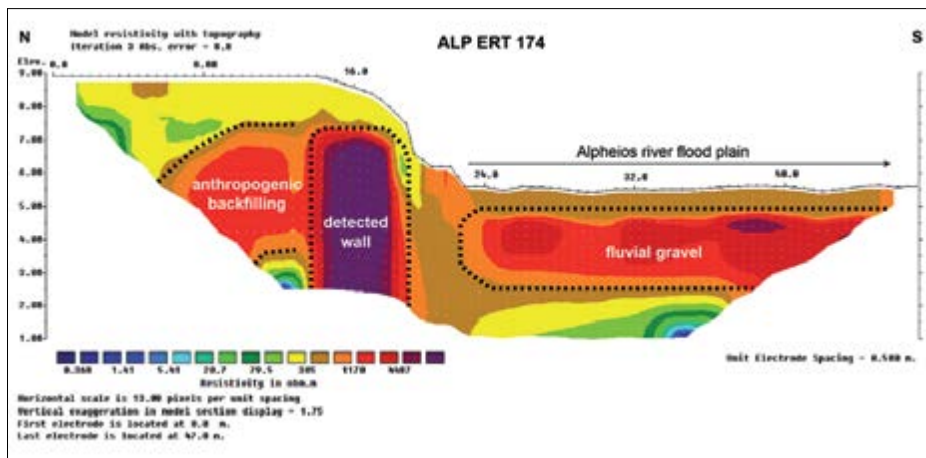

5 Περιοχή Επιταλίου,
εικόνα από την
επιφανειακή έρευνα |
Umgebung von Epitalion,
Survey, Impression
Prospektionsgebiet

Der multidimensionale Raum Olympia – landschaftsarchäologische Untersuchungen zu Struktur, Interdependenzen und Wandel räumlicher Vernetzungen

Ein wesentliches Ziel des Projektes besteht darin, über Orte und Funde paradigmatisch die Vernetzungen im regionalen Umfeld des Heiligtums nachzuvollziehen und für ausgewählte Perioden zu analysieren. Zentral ist dabei stets das Verständnis des Heiligtums als Fokus für die politische wie auch kulturgeschichtliche Gestaltung – ein Verständnis, das auf integrale historisch-archäologische und geoarchäologische Analysen zwingend angewiesen ist. Trotz teilweise dichter historischer und epigraphischer Überlieferung fehlen zum Verständnis der regionalen Geschichte Olympias archäologische Daten, die die konkrete Ausformung der vom Menschen geschaffenen Umwelt vermitteln. Da das Prospektionsgebiet archäologisch noch nie systematisch erforscht wurde, sind hier grundlegende Fragen zu klären, welche die Siedlungsstruktur, die Distanzen der Siedlungen untereinander und zu Olympia oder die Verkehrsinfrastruktur betreffen. Daher wurde ein Surveyprojekt konzipiert, das methodisch integrativ unter Einbeziehung moderner archäologischer, geoar-

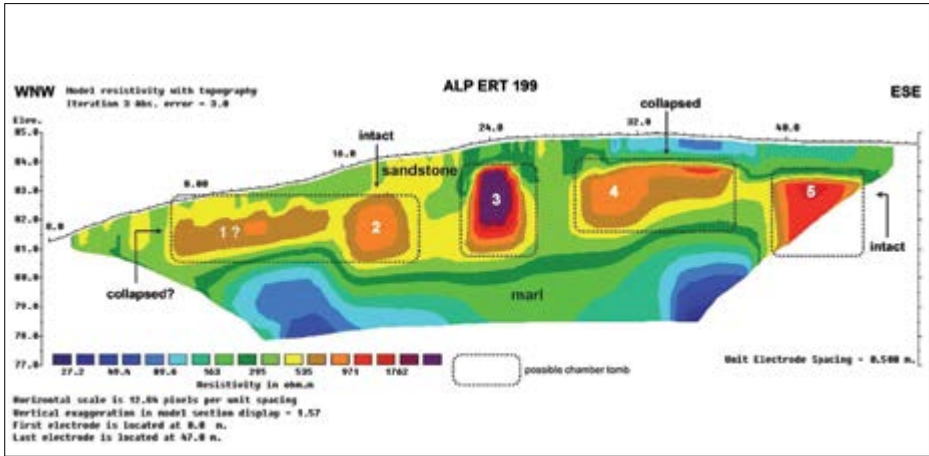

6 Περιοχή Επιταλίου, τομογραφία ηλεκτρικής αντίστασης, το τείχος του Αλφειού | Umgebung von Epitalion, Survey, ERT-Tomographie Alpheiosmauer

Η πρώτη έρευνα πεδίου διεξήχθη τον Σεπτέμβριο του 2015 στην περιοχή γύρω από το Επιτάλιο (εικ. 4, 5). Ως μέθοδος διασκόπησης επιλέχτηκε η εντατική επφανειακή έρευνα με κάρναβο. Στην τεκμηρίωση των ευρημάτων αποτυπώθηκαν σχεδιαστικά όλα τα μη κινητά ευρήματα, ενώ συλλέχθηκαν διαγνωστικά τεχνουργήματα. Οι συνθήκες ορατότητας ήταν κατά περίπτωση πολύ διαφορετικές.

Ως πρώτο συμπέρασμα διαπιστώνεται ότι τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα είναι πολύ περιορισμένα, ενώ η κεραμική (αγγεία και κεραμίδες) κυριαρχεί στο φάσμα των ευρημάτων. Η ποιότητα της επιφανειακής κεραμικής ήταν εν μέρει εξαιρετική. Τα ευρήματα εκτείνονται χρονικά από τη νεολιθική εποχή έως τον 20^ο αιώνα. Οστόσο υπερέχουν αυτά της μυκηναϊκής εποχής και των ιστορικών χρόνων της αρχαιότητας. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι σπανίζουν ευρήματα από τη ρωμαϊκή, βυζαντινή και οθωμανική εποχή.

Τοποθεσίες με μυκηναϊκή κεραμική σημειώθηκαν προπάντων στα δυτικά του τομέα επιφανειακής έρευνας, ενώ μειώνονταν σημαντικά προς τα ανατολικά. Μια ανεστραμμένη εικόνα προκύπτει στις θέσεις που χρονολογούνται από την αρχαϊκή μέχρι την ελληνιστική εποχή, οι οποίες συναντώνται συχνά στα ανατολικά. Βάσει των επιφανειακών ευρημάτων μπορεί να προσδιοριστεί η χρήση συγκεκριμένων θέσεων. Η κατάσταση της καλά διατηρημένης μυκηναϊκής κεραμικής σε διάφορες θέσεις οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εκεί υπήρχαν μυκηναϊκοί τάφοι. Σε δύο περιπτώσεις βρέθηκαν κατάλοιπα από θαλαμοειδείς τάφους, ενώ ο τάφος πάνω από το Επιτάλιο αποτελεί ένδειξη για μία έως τώρα άγνωστη νεκρόπολη (βλ. παρακάτω). Ανατολικά του Επιταλίου εντοπίστηκε ένας οικισμός, του οποίου η απογραφή κινητών ευρημάτων εκτείνεται σε πάνω από 15 εκτάρια· τα ευρήματα φανερώνουν τη χρήση της θέσης από την προϊστορική μέχρι και την οθωμανική

7 Περιοχή Επιταλίου, τομογραφία ηλεκτρικής αντίστασης, θαλαμοειδείς τάφοι | Umgebung von Epitalion, Survey, ERT-Tomographie: Kammergräber

chäologischer und historischer Untersuchungen ausgerichtet ist. Drei Gebiete werden in den Blick genommen: im Westen um die Gemeinden Epitalion und Salmone und im Osten das unmittelbare Umfeld des antiken Olympia.

Die erste Kampagne fand im September 2015 statt und als Prospektionsgebiet wurde die Region um das Dorf Epitalion ausgewählt, als Methode der Prospektion der intensive Rastersurvey (Abb. 4. 5). Bei der Funddokumentation wurden alle immobilen Befunde in Skizzen erfasst und die diagnostischen Artefakte eingesammelt. Die Sichtbedingungen waren erfahrungsgemäß sehr unterschiedlich.

Als erste Ergebnisse lassen sich festhalten, dass die architektonischen Befunde sehr begrenzt waren und dass die keramischen (Gefäße und Ziegel) das Fundspektrum dominiert. Die Qualität der Oberflächenkeramik war zum Teil hervorragend. Zeitlich streuen die Funde vom Neolithikum bis in das 20. Jh. Allerdings sind die mykenischen und antiken Epochen klar am besten repräsentiert. Bemerkenswert ist, dass Funde aus der römisch-byzantinisch-osmanischen Zeit selten sind.

Orte mit mykenischer Keramik wurden vor allem im Westen des Surveygebietes angetroffen, während sie nach Osten deutlich abnehmen. Ein umgekehrtes Bild ergibt sich für die archaisch bis hellenistisch zu datierenden Fundplätze, die häufiger im Osten auftauchen.

Anhand der Oberflächenfunde ließ sich die Nutzung einzelner Plätze bestimmen. Der Zustand der gut erhaltenen mykenischen Keramik an verschiedenen Orten lässt den Schluss zu, dass sich hier mykenische Gräber befanden. In zwei Fällen wurden noch Reste von Kammergräbern angetroffen, wobei das Grab oberhalb von Epitalion ein Indiz für eine

κή εποχή, ενώ η κατοίκησή της επικεντρώνεται αναμφίβολα στην αρχαϊκή και κλασική εποχή.

Οι γεωαρχαιολογικές μελέτες επικεντρώθηκαν στην περιοχή γύρω από το Επιτάλιο και το τείχος του Αλφειού (εικ. 6). Το πρόγραμμα εργασίας αποτελούνταν από τη μία από γεωφυσικές μετρήσεις μέσω τομογραφίας ηλεκτρικής αντίστασης (Earth Resistivity Tomography, ERT) για την εξερεύνηση του υπεδάφους κοντά στην επιφάνεια και από την άλλη από δειγματοληπτικές γεωτρήσεις με λήψη πυρήνων για την κατανόηση της στρωματογραφίας.

Οι έρευνες στην περιοχή του πολυγωνικού τείχους του Αλφειού είχαν δύο στόχους. Αφενός εξακριβώθηκε μέσω γεωφυσικών μετρήσεων το μήκος του τείχους, με τελικό συμπέρασμα ότι το τείχος διέθετε ένα ελάχιστο μήκος 700 μ. Παράλληλα στο τείχος του Αλφειού, παρατηρήθηκαν σε απόσταση περίπου 70 μ. προς βορρά συγκρίσιμες τιμές μετρήσεων όπως στα νότια, οι οποίες δείχνουν ότι εκεί βρισκόταν ένα παρόμοια κτισμένο τείχος. Αφετέρου έγιναν γεωτρήσεις νότια και βόρεια του τείχους του Αλφειού, για να μελετηθεί η εναπόθεση των ιζηματογενέσεων σε σχέση με την πορεία του Αλφειού. Εδώ σημειώθηκαν σαφείς διαφορές στη στρωματογραφία: βόρεια του τείχους κυριαρχεί το χοντρό χαλίκι και νότια του τείχους βρέθηκαν δεκατόμετρα ιζημάτων νερού.

Οι μετρήσεις ηλεκτρικής αντίστασης στο λόφο πάνω από το Επιτάλιο φανερώνουν κοιλότητες με αέρα, δηλαδή άθικτους ταφικούς θαλάμους ή με επίχωση σε περίπτωση υποχώρησης του υποστρώματος (εικ. 7). Έτσι ο τάφος που ανακαλύφθηκε κατά τη διάρκεια της επιφανειακής έρευνας θα μπορούσε να αποτελεί μέρος μιας άγνωστης μέχρι σήμερα μυκηναϊκής νεκρόπολης.

*Birgitta Eder
Hans-Joachim Gehrke
Ερωφίλη Κόλλια
Franziska Lang
Andreas Vött*

Διεύθυνση: Birgitta Eder, Hans-Joachim Gehrke, Ερωφίλη Κόλλια, Franziska Lang, Andreas Vött | Συνεργάτες: Peter Fischer, Lea Obrocki, Björn Rübke, Anne Sieverling | Συμμετέχοντες στις εργασίες 2015: Luisa Balandat, Nadine Becker, Anna Galeano Araque, Maximilian Gras, Christian Herbrink, Verena Viktoria Hof, Matthias Kalisch, Ελένη Κιρκιλέζη, Δημήτρης Κλεφτονικόλος, Ina Korinski, Felix Kotzur, Γιώργος Κουτσιμανής, Σωτήρης Λαμπρόπουλος, Μανώλης Παπουτσάκης, Maximilian Rönnberg, Kathrin Weber, Robin Winter | Χρηματοδότηση: Γερμανικό Ίδρυμα Έρευνας (DFG)

bisher unbekannte Nekropole ist (s. u.). Östlich von Epitalion lässt sich eine Siedlung identifizieren, deren mobiles Inventar über 15 ha streut; die Funde belegen eine Nutzung des Ortes von prähistorischer bis osmanischer Zeit, wobei der Besiedlungsschwerpunkt eindeutig in archaisch-klassischer Zeit lag.

Geoarchäologische Untersuchungen konzentrierten sich auf das Umfeld von Epitalion und die Alpheiosmauer (**Abb. 6**). Das Arbeitsprogramm bestand einerseits aus geophysikalischen Messungen mittels elektrischer Widerstandstomographie (Earth Resistivity Tomography, ERT) zur Erkundung des oberflächennahen Untergrundes sowie andererseits aus Bohrungen zur Erfassung der stratigraphischen Verhältnisse.

Die Untersuchungen im Umfeld der polygonalen Alpheiosmauer hatten zwei Ziele. Zum einen wurde mittels geophysikalischer Messungen die Länge der Mauer ermittelt, die wenigstens 700 m betrug. Parallel zur Alpheiosmauer wurden in ca. 70 m Entfernung nach Norden vergleichbare Messwerte festgestellt, die darauf deuten, dass sich hier eine baugleiche Mauer befand. Zum anderen wurden südlich und nördlich der Alpheiosmauer Bohrungen abgeteuft, um die Sedimentablagerung im Hinblick auf den Alpheiosverlauf zu untersuchen. Hier ergaben sich deutliche Unterschiede in der Stratigraphie: Nördlich der Mauer dominierten grobe Kiese und südlich der Mauer wurden mehrere Dezimeter mächtige Stillwasserablagerungen angetroffen.

Elektrische Widerstandsmessungen im Hügel oberhalb von Epitalion weisen auf luftgefüllte Hohlräume, d. h. intakte Grabkammern, bzw. auf verstürzte, d. h. mit Substrat verfüllte Kammergräber hin (**Abb. 7**). Damit wäre das während des Surveys entdeckte Kammergrab Teil einer bislang nicht bekannten mykenischen Nekropole.

*Birgitta Eder
Hans-Joachim Gehrke
Erofilii Kolia
Franziska Lang
Andreas Vött*

Leitung: Birgitta Eder, Hans-Joachim Gehrke, Erofilii Kolia, Franziska Lang, Andreas Vött | Mitarbeiter: Peter Fischer, Lea Obrocki, Björn Röbbke, Anne Sieverling | Teilnehmer 2015: Luisa Balandat, Nadine Becker, Anna Galeano Araque, Maximilian Gras, Christian Herbrük, Verena Viktoria Hoft, Matthias Kalisch, Eleni Kirkilesi, Dimitris Kleftonikolos, Ina Korinski, Felix Kotzur, Giorgos Koutsimanis, Sotiris Lambropoulos, Manolis Papoutsakis, Maximilian Rönning, Kathrin Weber, Robin Winter | Finanzierung: DFG

Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο
Παράρτημα Αθηνών
Φειδίου 1 · 10678 Αθήνα · Ελλάδα

Deutsches Archäologisches Institut
Abteilung Athen
Fidiou 1 · 10678 Athen · Griechenland

www.dainst.org/standort/athen